

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Т. О. Клочко, Н. В. Кузнецова

ЕКОЛОГІЧНЕ ІНСПЕКТУВАННЯ

Навчальний посібник

Харків «ХАІ» 2021

УДК 504.064(075.8)
К50

Рецензенти: канд. техн. наук Н. С. Цапко,
канд. техн. наук Є. М. Варламов

Клочко, Т. О.

К50 Екологічне інспектування [Текст] : навч. посіб. / Т. О. Клочко, Н. В. Кузнецова. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського „Харків. авіац. ін-т”, 2021. – 61 с.

ISBN 978-966-662-864-3

Описано порядок організації і проведення сучасного екологічного інспектування. Розглянуто теоретичні й практичні основи управління охороною довкілля. Запроваджено засоби ефективного вирішування проблем захисту навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Для студентів спеціальності „Екологія”.

Іл. 2. Табл. 2. Бібліогр.: 15 назв

УДК 504.064(075.8)

ISBN 978-966-662-864-3

© Клочко Т. О., Кузнецова Н. В., 2021
© Національний аерокосмічний
університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2022

ВСТУП

Узгодження взаємодії суспільства з природою потребує проведення особливих заходів для контролю за станом природного середовища, які є необхідними для суспільства, щоб стабілізувати, поліпшити навколишнє середовище, підтримувати єдність з ним. Вирішення проблем у сфері охорони довкілля має стати пріоритетним напрямом і невід'ємною складовою державної політики у здійсненні соціально-економічних реформ, формуванні умов сталого розвитку країни.

В Україні відбувається процес формування системи екологічного законодавства. За цей період прийнято багато основних нормативно-правових актів, які регулюють майже всі аспекти охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів. Правові засади екологічної політики закладено в Конституції України, яка визначає обов'язком держави забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, а також гарантує громадянам право на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Для виконання таких обов'язків сформовані й діють спеціальні державні органи, головне завдання яких – контролювати дотримання природоохоронних вимог установами, підприємствами й організаціями всіх форм власності та окремими громадянами. Підґрунтям екологічних правовідносин є норми екологічного законодавства, які регулюють Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», та розроблені відповідно до нього нормативно-правові акти.

Предметом вивчення дисципліни «Екологічне інспектування» є види, методи та порядок здійснення інспекторських перевірок виконання підприємствами, установами й організаціями природоохоронних планів і заходів, дотримання ними вимог екологічного законодавства.

Мета – ознайомлення студентів з теоретичними та практичними основами управління охороною довкілля, економічними і екологічними інтересами суспільства.

Завдання дисципліни полягає у здобутті студентами знань і умінь ефективно вирішувати проблеми захисту навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів, активної пропаганди захисту навколишнього середовища.

Міждисциплінарні зв'язки: викладення навчального матеріалу базується на вивченні таких дисциплін, як «Вступ до фаху», «Загальна екологія», «Хімія з основами біогеохімії», «Біологія», «Метеорологія і кліматологія», «Гідрологія», «Ґрунтознавство», «Екологічна безпека», «Біохімія», «Стандартизація та сертифікація у природоохоронній діяльності», «Моніторинг довкілля», «Управління та поводження з відходами».

1. ПРИРОДООХОРОННИЙ КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Природоохоронний нагляд – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Екологічне інспектування – це діяльність, яка являє собою[1]:

- 1) перевірку та стимулювання додержання природокористувачами відповідних екологічних вимог, що використовуються в національному праві;
- 2) моніторинг екологічного впливу природокористувачів, що контролюються з метою визначення необхідності в подальших заходах інспектування або правозастосування (включаючи видачу, змінення або відкликання дозволу чи ліцензії).

1.1. Державна екологічна інспекція, її завдання та функції

Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України і який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [2].

Екологічна інспекція має теоретичні та прикладні аспекти. Теоретичний аспект спрямований на встановлення закономірностей у взаємозв'язку між людьми, об'єктами управління, живими організмами та навколишнім середовищем, а прикладний аспект – на застосування законодавчих і регуляторних документів в екологічному контролі.

Основними **завданнями та функціями** Держекоінспекції є:

1) реалізація державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;

2) здійснення у межах повноважень, передбачених законом, державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства, зокрема щодо:

- охорони земель, надр;
- екологічної та радіаційної безпеки;
- охорони і використання території та об'єктів природно-заповідного фонду;

- охорони, захисту, використання і відтворення лісів;
- збереження, відтворення і невиснажливого використання біологічного та ландшафтного різноманіття;
- раціонального використання, відтворення і охорони об'єктів тваринного та рослинного світу;
- ведення мисливського господарства та здійснення полювання;
- охорони, раціонального використання та відтворення вод і водних ресурсів;
- охорони атмосферного повітря;
- формування, збереження і використання екологічної мережі;
- стану навколишнього природного середовища;
- поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами;
- здійснення заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі;

3) внесення на розгляд Міністра екології та захисту довкілля України пропозицій стосовно забезпечення формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

1.2. Структура Державної екологічної інспекції, права і повноваження

До структури Держекоінспекції входять [2]:

1. Центральний апарат:

– керівництво: голова, перший заступник голови, заступник голови;
 – управління та відділи державного екологічного нагляду (контролю) за компонентами довкілля, відділ інструментально-лабораторного контролю.

2. Територіальні органи: державні екологічні інспекції в областях.

3. Міжрегіональні територіальні органи: державні екологічні інспекції в округах.

Держекоінспекцію очолює голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за пропозицією Комісії з питань вищого корпусу державної служби.

Голова Держекоінспекції за посадою є головним державним інспектором України з охорони навколишнього природного середовища.

Голова Держекоінспекції має двох заступників, у тому числі одного першого, які призначаються на посаду Кабінетом Міністрів України на підставі пропозицій Комісії з питань вищого корпусу державної служби за результатами конкурсу відповідно до законодавства про державну службу.

Заступники голови Держекоінспекції звільняються з посади Кабінетом Міністрів України на підставі пропозицій Комісії з питань вищого корпусу державної служби відповідно до законодавства про державну службу.

Перший заступник та заступник голови Держекоінспекції за посадою є відповідно першим заступником та заступником Головного державного інспектора України з охорони навколишнього природного середовища.

Керівники структурних підрозділів Держекоінспекції та їх заступники, які безпосередньо проводять перевірки, обстеження та здійснюють інші контрольні-наглядові заходи, за посадою є старшими державними інспекторами України з охорони навколишнього природного середовища, головні спеціалісти, які безпосередньо проводять перевірки, обстеження та здійснюють інші контрольні-наглядові заходи, за посадою є державними інспекторами України з охорони навколишнього природного середовища.

Державні інспектори України з охорони навколишнього природного середовища відповідно до законодавства мають право носіння форми встановленого зразка, вогнепальної зброї.

Для підготовки рекомендацій щодо виконання завдань у Держекоінспекції може утворюватися колегія як консультативно-дорадчий орган.

Рішення колегії можуть бути реалізовані шляхом видання відповідного наказу Держекоінспекції.

Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності в Держекоінспекції можуть утворюватися інші постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи.

Рішення про утворення чи ліквідацію колегії, інших постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, їх кількісний та персональний склад, положення про них затверджує голова Держекоінспекції.

Держекоінспекція для виконання покладених на неї завдань має **право:**

1) залучати в установленому порядку до виконання окремих робіт, участі у вивченні окремих питань вчених і фахівців, працівників центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками);

2) залучати працівників правоохоронних органів до здійснення заходів з державного нагляду (контролю) з питань, що належать до її компетенції;

3) одержувати безоплатно від центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових осіб, а також громадян та їх об'єднань інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на неї завдань;

4) скликати наради, утворювати комісії, робочі та експертні групи, проводити відповідно до законодавства наукові конференції, семінари з питань, що належать до її компетенції;

5) користуватися безоплатно інформаційними базами даних державних органів, державною системою урядового зв'язку та іншими технічними засобами;

6) зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити їх огляд, огляд знарядь добування об'єктів рослинного та тваринного світу (у тому числі риби та інших водних живих ресурсів) у місцях їх добування, зберігання, перероблення та реалізації;

7) вилучати в установленому порядку в осіб знаряддя добування об'єктів тваринного світу (у тому числі водних живих ресурсів), транспортні (у тому числі плавучі) засоби, обладнання та предмети, що є знаряддям добування об'єктів тваринного світу (у тому числі риби та інших водних живих ресурсів), незаконно добуті природні ресурси і продукцію, що з них вироблена, а також відповідні документи (ліцензії, дозволи тощо);

8) здійснювати відповідно до закону фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку, зокрема з літальних апаратів та із застосуванням космічних технологій, як допоміжний засіб для запобігання та розкриття порушень законодавства, здійснення нагляду (контролю) за додержанням якого належить до повноважень Держекоінспекції;

9) здійснювати відбір проб та інструментально-лабораторні вимірювання показників складу та властивостей викидів стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря, вод лляльних, баластних, зворотних, поверхневих, морських, вимірювання показників складу та властивостей підземних вод у пробах із спостережувальних свердловин на об'єктах, що обстежуються, вимірювання показників складу та властивостей викидів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря та екологічних показників нафтопродуктів (бензину автомобільного і дизельного палива), які реалізуються шляхом оптової та роздрібної торгівлі суб'єктами господарювання;

10) проводити перевірку стану організації та здійснення виробничого контролю за дотриманням суб'єктами господарювання нормативів гранично допустимих викидів забруднювальних речовин, за здійсненням інструментально-лабораторних вимірювань параметрів викидів забруднювальних речовин із стаціонарних і пересувних джерел та ефективності роботи газоочисних установок, за дотриманням установлених нормативів гранично допустимого скидання забруднювальних речовин, за якістю і кількістю скинутих у водні об'єкти зворотних вод і забруднювальних речовин та за якістю води об'єктів у контрольних створах і перевірку дотримання правил визначення якості вод;

11) проводити лабораторний аналіз стану забруднення земель, у тому числі радіоактивний, у зонах безпосереднього впливу викидів і скидів підприємствами забруднювальних речовин, а також у разі виникнення аварій та надзвичайних ситуацій;

12) викликати громадян і посадових осіб органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування для одержання усних та письмових пояснень у зв'язку з порушенням ними вимог законодавства з питань, що належать до її компетенції;

13) здійснювати збирання, оброблення та проводити аналіз інформації щодо дотримання вимог законодавства з питань, що належать до її компетенції;

14) безперешкодно обстежувати в установленому законодавством порядку підприємства, установи та організації під час здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, охорони земель, надр;

15) доставляти осіб, які вчинили порушення вимог законодавства з питань, що належать до її компетенції, до правоохоронних органів, органів Держприкордонслужби або виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, якщо особу порушника неможливо встановити на місці вчинення правопорушення;

16) передавати правоохоронним органам матеріали про діяння, в яких вбачаються ознаки кримінального правопорушення.

Держекоінспекція відповідно до покладених на неї завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові екології та природних ресурсів;

2) здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами - нерезидентами вимог законодавства:

а) про екологічну та радіаційну безпеку, зокрема:

– щодо виконання вимог висновків державної екологічної експертизи;

– у пунктах пропуску через державний кордон і в зонах митного контролю на митній території України під час імпорту, експорту та транзиту товарів і транспортних засобів;

– під час здійснення операцій з металобрухтом;

– під час провадження видів діяльності, що становлять підвищену екологічну небезпеку;

– під час провадження діяльності на об'єктах, що становлять підвищену екологічну небезпеку;

б) про охорону земель, надр, зокрема щодо:

– консервації деградованих і малопродуктивних земель;

- збереження водно-болотних угідь;
 - виконання екологічних вимог під час надання у власність і користування, зокрема в оренду, земельних ділянок;
 - здійснення заходів із запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами;
 - додержання режиму використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, а також територій, що підлягають особливій охороні;
 - додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель;
 - ведення будівельних, днопоглиблювальних робіт, видобування піску і гравію, прокладення кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду;
 - установлення та використання водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також додержання режиму використання їх території;
 - використання та охорони надр;
- в) про охорону, раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів, зокрема щодо:
- виконання державних цільових, міждержавних та регіональних програм використання і охорони вод, відтворення водних ресурсів;
 - наявності та додержання умов дозволів, установлених нормативів гранично допустимого скидання забруднювальних речовин, лімітів забору і використання води та скидання забруднювальних речовин;
 - права державної власності на води;
 - ведення водокористувачами обліку забору та використання вод, здійснення контролю за якістю і кількістю скинутих у водні об'єкти зворотних вод і забруднювальних речовин та за якістю води водних об'єктів у контрольних створах, а також подання відповідним органам звітів;
 - дотримання встановленого режиму господарської діяльності у зонах санітарної охорони джерел питного та господарсько-побутового водопостачання, водоохоронних зонах, прибережних захисних смугах, смугах відведення та берегових смугах водних шляхів, очисних та інших водогосподарських споруд і технічних пристроїв;
 - здійснення водокористувачами заходів із запобігання забрудненню водних об'єктів стічними (дощовими, сніговими) водами, що відводяться з їх території;
 - здійснення заходів з економного використання водних ресурсів;
 - використання води (водних об'єктів) відповідно до цілей та умов їх надання водокористувачам;
 - здійснення погоджених у встановленому порядку технологічних, лісомеліоративних, гідротехнічних та інших заходів щодо охорони вод від вичерпання, поліпшення їх стану, а також припинення скидання забруднених зворотних вод (стічні, шахтні, кар'єрні, дренажні води), баластних та лляльних вод;

- проведення робіт, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварій, які можуть спричинити погіршення якості води;
- дотримання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів;
- здійснення заходів, пов'язаних із запобіганням шкідливій дії води і ліквідацією її наслідків;
- дотримання регламентів скидання промислових забруднених стічних чи шахтних, кар'єрних, рудникових вод з накопичувачів, норм і правил експлуатації технологічних водойм (ставки-охолоджувачі теплових і атомних станцій, рибоводні ставки, ставки-відстійники та ін.);
- використання, відтворення і охорони морського середовища і природних ресурсів внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України та континентального шельфу України, додержання норм екологічної безпеки;
- проведення навантажувально-розвантажувальних операцій у портах, портових пунктах і на рейдах;
- дотримання суднами, кораблями міжнародних конвенцій, договорів та вимог природоохоронного законодавства України з питань запобігання забрудненню морського середовища;
- г) про охорону атмосферного повітря, зокрема щодо:
 - виконання загальнодержавних, галузевих або регіональних природоохоронних програм;
 - наявності та додержання умов дозволів на викиди забруднювальних речовин;
 - забезпечення безперебійної ефективної роботи і підтримання у справному стані споруд, устаткування та апаратури для очищення викидів забруднювальних речовин;
 - додержання нормативів у галузі охорони атмосферного повітря;
 - додержання екологічних показників нафтопродуктів (бензину автомобільного та дизельного палива), які реалізуються шляхом оптової та роздрібної торгівлі суб'єктами господарювання;
 - порядку провадження діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ у господарських цілях;
 - надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, визначення видів і обсягів забруднювальних речовин, що викидаються в атмосферне повітря;
- г) про охорону, захист, використання та відтворення лісів, зокрема щодо:
 - пошкодження дерев і чагарників, знищення або пошкодження лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розплідниках і на плантаціях, природного підросту та самосіву на землях, призначених під відновлення лісу, законності вирубування;
 - повноти та законності здійснених заходів щодо відтворення лісів, зокрема з цінними та рідкісними породами дерев, породами,

притаманними відповідному регіону, та повноти заходів з догляду за лісовими культурами на землях, призначених під відновлення лісу;

- раціонального та невиснажливого використання лісових ресурсів;

- добування продуктів лісу та використання лісових ресурсів;

- здійснення комплексу необхідних заходів захисту для забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу, застосування пестицидів і агрохімікатів у лісовому господарстві та лісах;

- використання полезахисних лісосмуг, водоохоронних і захисних лісових насаджень;

- заготівлі деревини в порядку рубок головного користування та здійснення лісогосподарських заходів;

- експлуатації нових і реконструйованих підприємств, цехів, агрегатів, транспортних шляхів, магістральних трубопроводів, комунальних та інших об'єктів, не забезпечених обладнанням, що запобігає шкідливому впливу на стан і відтворення лісів;

- збереження корисної для лісу фауни;

д) про раціональне використання, відтворення і охорону об'єктів тваринного світу, зокрема щодо:

- регулювання чисельності диких тварин;

- використання і відтворення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин, занесених до Червоної книги України;

- утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах;

- наявності документів, що підтверджують законність набуття диких тварин, у тому числі тих, що занесені до Червоної книги України;

- наявності дозвільних документів на утримання та розведення диких тварин;

- охорони середовища перебування, шляхів міграції, переселення, акліматизації і схрещування диких тварин;

- ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів тваринного світу та знарядь їх добування;

- захисту диких тварин від жорстокого поводження;

законності набуття у приватну власність об'єктів тваринного світу;

е) про охорону, використання і відтворення риби та інших водних живих ресурсів;

є) щодо наявності дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів, дотримання їх умов;

ж) про охорону, утримання і використання зелених насаджень;

з) про використання, охорону і відтворення об'єктів рослинного світу;

и) щодо дотримання правил створення, поповнення, зберігання, використання та державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій і торгівлі ними;

і) з питань дотримання положень Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES);

ї) під час ведення мисливського господарства та здійснення полювання;

й) про збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної та Зеленої книг України, формування, збереження і використання екологічної мережі;

к) про охорону і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема щодо:

- додержання режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

- наявності лімітів і дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду та дотримання їх обсягів, відтворення природних ресурсів на території природно-заповідного фонду;

л) з питань поводження з відходами, зокрема щодо:

- дотримання вимог документів дозвільного характеру на здійснення операцій у сфері поводження з відходами;

- складення і ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів, реєстру місць видалення відходів;

- перевезення небезпечних відходів територією України та транскордонних перевезень відходів;

- збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення, захоронення відходів (у тому числі недопущення змішування та захоронення відходів, які можуть бути утилізовані);

- ведення первинного обліку кількості, типу і складу відходів, що утворюються, збираються, перевозяться, зберігаються, обробляються, утилізуються, знешкоджуються та видаляються, подання відповідної статистичної звітності в установленому порядку та паспортизації таких відходів;

- дотримання вимог нормативно-технічної та технологічної документації, погодженої в установленому порядку, під час виробництва продукції (крім дослідних зразків) з відходів чи з їх використанням;

- дотримання правил і режиму експлуатації установок, виробництв з оброблення та утилізації відходів;

– дотримання вимог екологічної безпеки під час транспортування, зберігання, використання, знешкодження та захоронення хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних речовин і відходів;

– своєчасного та повного здійснення заходів із захисту земель від засмічення та забруднення відходами;

м) у сфері хімічних джерел струму в частині забезпечення екологічної безпеки виробництва хімічних джерел струму та утилізації відпрацьованих хімічних джерел струму, ведення обліку обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх для утилізації;

н) щодо дотримання вимог реєстрації в судових документах операцій із шкідливими речовинами та сумішами, баластними та лляльними водами;

о) щодо дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі;

3) проводить перевірки (у тому числі документальні) із застосуванням інструментально-лабораторного контролю, складає відповідно до законодавства акти за результатами здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства з питань, що належать до її компетенції, надає обов'язкові до виконання приписи щодо усунення виявлених порушень вимог законодавства та здійснює контроль за їх виконанням, проводить лабораторні вимірювання (випробування);

4) надає центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування приписи щодо зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, ліцензій, сертифікатів, висновків, рішень, лімітів, квот, погоджень, свідоцтв на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднювальних речовин у навколишнє природне середовище, поводження з небезпечними хімічними речовинами, транскордонне переміщення об'єктів рослинного і тваринного світу (у тому числі водних живих ресурсів), а також щодо встановлення нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу на стан навколишнього природного середовища;

5) вносить до відповідного органу ліцензування подання про позбавлення ліцензіата права на провадження виду господарської діяльності;

6) звертається до суду із позовом щодо обмеження чи зупинення діяльності підприємств і об'єктів незалежно від їх підпорядкування та форми власності, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням

нормативів гранично допустимих викидів впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднювальних речовин;

7) вносить у встановленому порядку центральним органам виконавчої влади, їх територіальним органам, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування вимоги щодо приведення у відповідність із законодавством прийнятих ними рішень з питань, що належать до компетенції Держекоінспекції;

8) складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення, накладає адміністративні стягнення у випадках, передбачених законом;

9) пред'являє претензії про відшкодування шкоди, збитків і втрат, завданих державі внаслідок порушення законодавства з питань, що належать до її компетенції, та розраховує їх розмір, звертається до суду з відповідними позовами;

10) вживає в установленому порядку заходів досудового врегулювання спорів, виступає позивачем та відповідачем у судах;

11) вживає відповідно до закону заходів щодо припинення самовільного користування надрами та забудови площ залягань корисних копалин з порушенням встановленого порядку;

12) здійснює екологічний та радіологічний контроль товарів і транспортних засобів, у тому числі товарів (предметів) гуманітарної допомоги, у пунктах пропуску через державний кордон, на митній території України;

13) здійснює розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю Держекоінспекції, її територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління;

14) розробляє та бере участь у розробленні проектів законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та інших актів законодавства з питань, що належать до її компетенції;

15) організовує науково-технічну, інвестиційну, інформаційну, видавничу діяльність;

16) здійснює міжнародне співробітництво, забезпечує виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України, з питань, що належать до її компетенції, бере участь у підготовці міжнародних договорів України та відповідно до законодавства укладає міжнародні договори України міжвідомчого характеру;

17) забезпечує інформування громадськості про реалізацію державної політики з питань, що належать до компетенції Держекоінспекції;

18) бере участь у формуванні державного замовлення на підготовку фахівців у відповідній сфері;

- 19) здійснює функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління;
- 20) здійснює інші повноваження, визначені законом.

1.3. Завдання і функції Головного державного інспектора України з охорони навколишнього середовища

Голова Держекоінспекції [2]:

- 1) очолює Держекоінспекцію, здійснює керівництво її діяльністю, представляє Держекоінспекцію у відносинах з іншими органами, підприємствами, установами та організаціями в Україні і за її межами;
- 2) вносить на розгляд Міністра екології та природних ресурсів пропозиції щодо забезпечення формування державної політики у відповідних сферах, зокрема розроблені Держекоінспекцією проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів Мінекології, а також позицію щодо проектів, розробниками яких є інші міністерства;
- 3) організовує та контролює в межах повноважень, передбачених законом, виконання в апараті Держекоінспекції, її територіальних органах Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів Мінекології з питань, що належать до компетенції Держекоінспекції;
- 4) подає Міністру екології та природних ресурсів для затвердження плани роботи Держекоінспекції;
- 5) звітує перед Міністром екології та природних ресурсів про виконання планів роботи Держекоінспекції та покладених на нього завдань, про усунення порушень і недоліків, виявлених під час проведення перевірок діяльності Держекоінспекції, її територіальних органів, а також про притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях;
- 6) забезпечує виконання Держекоінспекцією наказів Мінекології доручень Міністра екології та природних ресурсів;
- 7) забезпечує взаємодію Держекоінспекції із структурним підрозділом Мінприроди, визначеним Міністром екології та природних ресурсів відповідальним за взаємодію з Держекоінспекцією;
- 8) забезпечує дотримання встановленого Міністром екології та природних ресурсів порядку обміну інформацією між Мінекології та Держекоінспекцією та своєчасність її подання;
- 9) розподіляє обов'язки між своїми заступниками;
- 10) затверджує положення про самостійні структурні підрозділи апарату Держекоінспекції;
- 11) призначає на посаду за результатами конкурсного відбору та звільняє з посади за погодженням з Міністром екології та природних ресурсів керівників і заступників керівників самостійних структурних підрозділів апарату Держекоінспекції;

12) призначає на посаду та звільняє з посади у порядку, передбаченому законодавством про державну службу, державних службовців апарату Держекоінспекції;

13) приймає на роботу та звільняє з роботи у порядку, передбаченому законодавством про працю, працівників апарату Держекоінспекції;

14) призначає на посаду та звільняє з посади керівників та заступників керівників територіальних органів Держекоінспекції відповідно до законодавства про державну службу;

15) вносить Міністрові екології та природних ресурсів пропозиції щодо утворення в межах граничної чисельності державних службовців та працівників Держекоінспекції і коштів, передбачених на її утримання, а також щодо ліквідації, реорганізації Кабінетом Міністрів України територіальних органів Держекоінспекції, які є юридичними особами публічного права;

16) утворює в межах граничної чисельності державних службовців та працівників Держекоінспекції і коштів, передбачених на її утримання, ліквідує, реорганізує за погодженням з Кабінетом Міністрів України і Міністром екології та природних ресурсів територіальні органи Держекоінспекції як структурні підрозділи її апарату;

17) утворює, ліквідує, реорганізує підприємства, установи та організації, затверджує положення про них (їх статuti), в установленому порядку призначає на посаду та звільняє з посади їх керівників, здійснює в межах своїх повноважень інші функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління Держекоінспекції;

18) вирішує в установленому порядку питання щодо заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності керівників територіальних органів Держекоінспекції, державних службовців та працівників апарату Держекоінспекції, присвоює їм ранги державних службовців;

19) вносить в установленому порядку подання щодо представлення державних службовців та працівників апарату Держекоінспекції, її територіальних органів до відзначення державними нагородами;

20) призначає громадських інспекторів з охорони довкілля та видає їм посвідчення, організовує їх роботу, надає їм методичну та практичну допомогу, вживає заходів до усунення виявлених недоліків і порушень в їх діяльності;

21) утворює комісії, робочі та експертні групи;

22) скликає та проводить наради з питань, що належать до його компетенції;

23) підписує накази Держекоінспекції;

24) дає у межах повноважень, передбачених законом, обов'язкові для виконання державними службовцями і працівниками апарату Держекоінспекції та її територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління, доручення;

25) скасовує повністю або в окремій частині акти територіальних органів Держекоінспекції;

26) приймає в установленому порядку рішення про розподіл бюджетних коштів, розпорядником яких є Держекоінспекція;

27) забезпечує реалізацію державної політики щодо державної таємниці, контроль за її збереженням в апараті Держекоінспекції, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління;

28) здійснює інші повноваження, визначені законом.

1.4. Завдання і функції Головного державного інспектора України з охорони навколишнього середовища

Граничну чисельність державних службовців та працівників Держекоінспекції затверджує Кабінет Міністрів України.

Структуру апарату Держекоінспекції затверджує її голова за погодженням з Міністром екології та природних ресурсів.

Штатний розпис і кошторис апарату Держекоінспекції затверджує її голова за погодженням з Мінфіном.

Держекоінспекція є юридичною особою публічного права, має печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Казначейства.

1.5. Громадська екологічна інспекція

Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає здійснення громадського контролю у галузі охорони довкілля. Згідно із законом громадські інспектори з охорони довкілля:

- спільно з працівниками органів державного контролю, органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадських екологічних (природоохоронних) організацій беруть участь у проведенні перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, додержання норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів;

- за направленням органу Мінекології, який призначив громадського інспектора, проводять рейди та перевірки і складають акти перевірок;

- складають протоколи про порушення природоохоронного законодавства, подають їх органам державного контролю галузі охорони довкілля та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності;

- надають допомогу органам державного контролю в галузі охорони довкілля і в діяльності щодо запобігання екологічним правопорушенням;

- доставляють осіб, які вчинили порушення природоохоронного законодавства, до органів місцевого самоврядування, органів внутрішніх

справ та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці порушення;

- перевіряють документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняють транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводять огляд речей (у тому числі плавучих) засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших предметів;

- проводять, у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, використання і відтворення рослинного та тваринного світу;

- беруть участь у підготовці для передачі до судових органів матеріалів про відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону довкілля, та виступають за свідків;

- роз'яснюють громадянам вимоги природоохоронного законодавства та їх екологічні права;

- одержують, в установленому порядку, інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела негативного впливу на нього та заходи, що вживаються для поліпшення екологічної ситуації.

Особливою рисою, яка відрізняє громадських інспекторів охорони довкілля від державних, є те, що громадські інспектори не мають повноважень самостійно застосовувати засоби покарання до порушників природоохоронного законодавства. Правове положення громадських інспекторів визначається їх суспільним призначенням – допомагати державним органам у справі охорони довкілля, запобігати порушенням природоохоронних правил, виховувати громадян у дусі поваги до закону тощо.

Крім органів Мінекології, громадські інспектори з охорони природи є і в інших державних та громадських організаціях. Найбільша їх кількість – в Українському товаристві охорони природи.

Запитання для самоконтролю

1. Яким чином здійснюється регулювання природоохоронної діяльності?

2. Яким є структурний апарат Держекоінспекції?

3. Які існують допоміжні засоби для запобігання порушенням законодавства та їх розкриття?

4. Кому подається звіт про виконання планів роботи Держекоінспекції та покладених на нього завдань?

5. Як здійснюється громадський контроль у галузі охорони довкілля?

2. ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ІНСПЕКТУВАННЯ

2.1. Перелік об'єктів, що підлягають інспектуванню

Основною **метою** перевірок є визначення екологічного стану об'єкта, ступеня і характеру його впливу на навколишнє середовище, його дотримання вимог законодавства, нормативно-правових актів у сфері охорони природи для застосування заходів з усунення виявлених порушень і запобігання негативному впливу на навколишнє середовище.

Відповідно до чинного законодавства керівництво об'єкта зобов'язане надавати інспектору всю необхідну інформацію, статистичну звітність, фінансові та бухгалтерські документи, результати відомчих лабораторних спостережень, проектні матеріали, акти введення в експлуатацію об'єкта тощо для полегшення перевірки, а також, за необхідності, транспорт, спеціальний одяг і спеціальне обладнання. Екологічні перевірки проводяться за планом на підставі календаря перевірок. Частота цих перевірок планується залежно від екологічної ситуації в районі ділянки, а також ступеня і характеру його впливу на навколишнє середовище.

До критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Держекоінспекцією, належать:

1) провадження господарської діяльності з додержанням екологічних вимог;

2) категорія видів планової діяльності та об'єктів, що можуть мати значний вплив на довкілля;

3) види порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду;

4) кількість порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду;

5) кількість позапланових заходів державного нагляду (контролю), проведених щодо суб'єкта господарювання протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду, з підстав, передбачених абзацами третім, сьомим, дев'ятим частини першої статті 6 Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності";

6) кількість випадків недопущення суб'єктом господарювання посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до проведення заходів державного нагляду (контролю) (крім випадків, передбачених статтею 10 Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності") у сфері охорони

навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду.

Ризики настання негативних наслідків від провадження господарської діяльності та перелік критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, їх показники та кількість балів за кожним показником визначено в Постанові КМУ №182 [3].

Віднесення суб'єкта господарювання до високого, середнього або незначного ступеня ризику здійснюється з урахуванням суми балів, нарахованих за всіма критеріями за такою шкалою:

- від 41 до 100 балів – до високого ступеня ризику;
- від 21 до 40 балів – до середнього ступеня ризику;
- від 0 до 20 балів – до незначного ступеня ризику.

Планові заходи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів за діяльністю суб'єктів господарювання проводяться з такою **періодичністю**:

- з високим ступенем ризику – не частіше одного разу на два роки;
- із середнім ступенем ризику – не частіше одного разу на три роки;
- з незначним ступенем ризику – не частіше одного разу на п'ять років.

У разі коли за результатами планових і позапланових заходів державного нагляду (контролю) (за наявності) протягом останніх шести років для суб'єктів господарювання, які віднесені до середнього ступеня ризику, та протягом останніх десяти років для суб'єктів господарювання, які віднесені до незначного ступеня ризику, у діяльності суб'єкта господарювання не виявлено порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, наступний плановий захід державного нагляду (контролю) щодо такого суб'єкта господарювання проводиться не раніше ніж через період часу, установлений для відповідного ступеня ризику, збільшений у 1,5 раза.

2.2. Планування, підготовка та порядок проведення екологічного інспектування

Екологічні перевірки поділяються на повні, цільові та оперативні (спеціальні) залежно від обсягів питань, що висвітлюються під час перевірок (рис. 2.1).



Рис. 2.1. Види екологічних перевірок

Повні перевірки – перевірки, які охоплюють всі питання екологічної діяльності об'єктів.

Цільові перевірки – перевірки, які висвітлюють лише окремі сфери природоохоронної діяльності об'єкта, такі як стан реалізації заходів охорони навколишнього середовища, нормативно-правових актів, стан експлуатації техніки, стан обліку викидів і викидів забруднювальних речовин у навколишнє середовище, поводження з відходами та ін.

Оперативні (спеціальні) перевірки – перевірки, які висвітлюють тільки ті питання, на які отримано завдання від керівництва, перевірки надзвичайних ситуацій, а також ті, які здійснюються за сигналами і скаргами населення.

Повні та цільові перевірки плануються на основі раціональних витрат часу, а спеціальні перевірки проводяться одноразово за спеціальними завданнями. Крім цих, існують комплексні перевірки екологічної діяльності об'єктів, що можуть здійснюватися за участю фахівців інших міністерств і відомств (Мінстату, МВС, Державного стандарту, Держгідромету, МОЗ України та ін.), науково-дослідних установ, представників органів місцевого самоврядування та громадськості.

При підготовці до перевірки підприємства інспектор зобов'язаний ознайомитися:

- з ухвалами та рішеннями вищих і місцевих органів влади, наказами, рішеннями рад і наказами Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів та галузевого відділу, які стосуються екологічної діяльності на об'єкті;
- технологічними процесами, що здійснюються на об'єкті;
- засобами очищення газу, пилу, очисних вод, які використовуються на об'єкті та які можуть бути використані в цих процесах;
- новими розробками в безвідходних технологіях;
- матеріалами й актами попередніх перевірок та іншими документами екологічної діяльності об'єктів.

Під час перевірки інспектор зобов'язаний враховувати наявність:

- законодавчих, нормативно-методичних документів щодо охорони навколишнього середовища, наказів про організацію екологічних робіт на об'єкті та призначення відповідальних посадових осіб для їх проведення;

- підрозділів з охорони природи, положень про них, посадових інструкцій, кадрів з відповідними кваліфікаціями.

Вичерпний перелік питань стосовно проведення заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів наведено в Наказі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів 26.11.2019 № 450 [4].

Уніфіковані форми актів з переліком питань затверджуються органом державного нагляду (контролю) та оприлюднюються на його офіційному веб-сайті протягом п'яти робочих днів з дня затвердження у порядку, визначеному законодавством.

Огляд виробництва провадиться тільки у супроводі відповідального представника об'єкта.

2.3. Визначення порушення екологічного законодавства

Порушення екологічного законодавства визначаються шляхом:

- планової перевірки дотримання екологічного законодавства на об'єктах;

- оперативних (спеціальних) перевірок об'єктів народного господарства, які здійснюються за сигналами і скаргами населення, за завданнями вищих органів та багато іншого;

- попереднього нагляду за будівництвом (реконструкцією) об'єктів і споруд;

- участі у державних і трудових комісіях по завершених будівництвом або реконструкцією об'єктах і спорудах, що впливають на навколишнє середовище;

- перевірки на джерела викидів мобільних пристроїв;

- зупинення та огляду кораблів або інших плавучих споруд, відвідувань та оглядів платформ, штучних островів, установок і споруд у внутрішніх територіальних водах економічних зон України.

Відповідно до завдань державного контролю за дотриманням екологічного законодавства вживаються заходи із запобігання порушенням, встановлюються причини та наслідки виявлення порушень.

За кожний випадок виявленого порушення, за який передбачено адміністративну відповідальність, інспектор складає протокол, в якому фіксує факт порушення. На підставі даних протоколу вирішується питання про застосування заходів впливу. При складанні протоколу необхідно звернути особливу увагу на вид порушення, його причини і наслідки, а також на кваліфікацію виявленого порушення.

Протокол підписується інспектором, який підготував його, порушником, особами, які брали участь в ідентифікації правопорушення. Якщо є свідки, протокол підписується і ними. При відмові особи, яка вчинила правопорушення, від підписання протоколів роблять відповідний запис про це. Особа, яка вчинила правопорушення, має право додати до протоколу зауваження та коментарі щодо його змісту, а також указати причини відмови підписати його.

Якщо справа не може бути почата на місці порушення, інспектор, який склав протокол, зобов'язаний інформувати правопорушника усно або письмово про місце і час розглядання справи, а також пояснити йому права та обов'язки відповідно до чинного законодавства, про що робиться запис у протоколі. До протоколу додаються документи, які підтверджують факт порушення.

2.4. Порядок оформлення результатів перевірок

Інспекція закінчується оформленням низки документів. Перш за все оформляється «АКТ, складений за результатом проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів» (див. дод. 1).

За своєю суттю цей документ повинен бути відображенням стану природоохоронної роботи на місці та впливу об'єкта господарювання на навколишнє середовище. За загальними питаннями перевіряються суб'єкти господарювання з високим, середнім і низьким ступенями ризику. Плановий (позаплановий) захід державного нагляду (контролю) проводиться згідно з цим актом та переліком питань щодо додержання вимог у сфері законодавства об'єктом, що перевіряється.

У вступній частині акта вказуються місце і дата його складання, відомче підпорядкування об'єкта, його поштова адреса, банківські реквізити, назви керівників та їх офіційні телефони, а також імена та посади осіб, які здійснювали інспекцію.

Акт складається з таких розділів:

- I. Загальна інформація про проведення заходу державного нагляду.
- II. Строк проведення заходу державного нагляду (контролю).
- III. Особи, які беруть участь у проведенні заходу державного нагляду (контролю).

IV. Дані про останній проведений захід державного нагляду (контролю).

V. Вичерпний перелік питань стосовно проведення заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

VI. Опис виявлених порушень.

VII. Перелік питань щодо здійснення контролю за діями (бездіяльністю) посадових осіб органу державного нагляду (контролю). Ця частина акта заповнюється виключно керівником суб'єкта господарювання – юридичною особою або його відокремленого підрозділу (уповноваженою ним особою).

VIII. Пояснення, зауваження або заперечення щодо проведеного заходу державного нагляду (контролю) та цього акта.

Акт інспекції обговорюється з керівником об'єкта, а за необхідності – з відповідальними працівниками.

Складання акта перевірок як основного документа є обов'язковим майже в усіх видах перевірок, крім випадків, коли досліджуються очевидні незаконні дії фізичних осіб (миття транспорту в непередбачених місцях, розвантаження сміття в забороненому місці й т. ін.), що безпосередньо призвели до забруднення природного середовища, або коли інспектор може обмежитися тільки складанням звіту про екологічні порушення та адміністративні заходи.

Запитання для самоконтролю

1. Якою є основна мета інспекторських перевірок?
2. За якими критеріями оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності?
3. Як визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)?
4. Які існують види екологічних перевірок?
5. Який документ повинен бути відображенням стану природоохоронної роботи на місці та впливу об'єкта господарювання на навколишнє середовище?

3. ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

3.1. Відповідальність за порушення порядку проведення інспектування та прав суб'єктів

Порушення природоохоронного законодавства тягне за собою юридичну відповідальність. Екологічні правопорушення класифікують за *суб'єктами, об'єктами, видами відповідальності*.

За *суб'єктами* вони поділяються на правопорушення, вчинені підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами.

За *об'єктами* можуть бути правопорушення в галузі певних природних ресурсів (атмосферне повітря, вода, земля, надра і т. ін.). За *видами відповідальності* можуть бути правопорушення, що тягнуть за собою дисциплінарну, адміністративну, майнову, кримінальну відповідальність.

Дисциплінарна відповідальність поширюється на посадових осіб за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків. Видами дисциплінарної відповідальності є догана і звільнення із займаної посади.

Адміністративна відповідальність передбачає проведення заходів адміністративного впливу (стягнення) за порушення встановленого порядку використання природних ресурсів (ПР), охорони навколишнього природного середовища (НПС), забезпечення екологічної безпеки та екологічних прав громадян. До адміністративного стягнення належать штрафи, виключення об'єктів правопорушення, позбавлення права займатися особливою діяльністю, конфіскація знаряддя правопорушення, обмеження, припинення діяльності або експлуатації об'єктів.

Майнова відповідальність полягає в компенсації шкоди навколишньому середовищу. Існує кілька способів її визначення, затверджених спеціальним законодавством.

Кримінальна відповідальність настає у випадках екологічних правопорушень з високим рівнем екологічного ризику та небезпеки для НПС, ПР, життя та здоров'я людини.

Основним критерієм розмежування адміністративного правопорушення і злочину є ступінь суспільної небезпеки діяння, тобто наявність істотної шкоди. Повторне систематичне вчинення злочину, наміри його вчинити також мають значення. Як покарання за екологічні злочини в Кримінальному кодексі України передбачено конфіскацію

незаконно отриманого знаряддя злочину, кримінальні штрафи, позбавлення права обіймати відповідну посаду, виправні роботи та позбавлення волі.

3.2. Порядок і форми притягнення до відповідальності порушників природоохоронного законодавства

Посадові особи – державні інспектори спеціально уповноважених органів охорони навколишнього природного середовища відповідно до встановленого закону мають право:

- притягувати осіб, винних у порушенні екологічного законодавства, до адміністративної відповідальності;
- передавати матеріали проти цих осіб керівникам відповідних підприємств, організацій та установ для дисциплінарних дій проти порушників;
- подавати позови до суду на підприємства, їх об'єднання, установи, організації незалежно від форм майнової та господарської діяльності, громадян, а також на іноземних фізичних та юридичних осіб для відшкодування з них коштів за шкоду, заподіяну державі внаслідок порушення екологічного законодавства;
- обмежувати, зупиняти (тимчасово) будівництво, реконструкцію, розширення об'єктів народного господарства, які здійснюються з порушенням екологічного законодавства;
- обмежувати або зупиняти (тимчасово) експлуатацію промислових підприємств чи інших об'єктів;
- вносити обов'язкові правила та подавати подання про припинення або відкликання дозволів на особливе використання природних ресурсів, створення викидів тощо;
- передавати матеріали до прокуратури або Міністерства внутрішніх справ про осіб, винних у порушенні екологічного права.

Запитання для самоконтролю

1. Як класифікують екологічні правопорушення?
2. Що є основним критерієм розмежування адміністративного правопорушення і злочину?
3. Які існують види дисциплінарної відповідальності?
4. Які існують види кримінальної відповідальності?
5. Які існують види адміністративної відповідальності?

4. ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИРОДООХОРОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Природоохоронні органи у своїй діяльності керуються Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами Мінекології України, іншими актами законодавства у галузі охорони навколишнього природного середовища, а також положеннями про Державну екологічну інспекцію України.

4.1. Екологічне право в Україні

Екологічне право – це система правових норм, що регулюють екологічні суспільні зв'язки з метою ефективного використання, відтворення, захисту природних ресурсів, забезпечення якості охорони природного середовища і гарантування екологічної безпеки громадян.

Предметом екологічного права є екологічні правові відносини, що виникають під час використання ПР, захисту НПС та забезпечення екологічної безпеки і базуються на безлічі форм власності, права природокористування та права громадян на безпечне для життя і здоров'я НПС. Екологічні правовідносини поділяються на природоресурсні, природоохоронній антропоохоронні.

Природоресурсні правовідносини виникають під час використання ПР для забезпечення матеріальних і культурних потреб народного господарства і громадян.

Природоохоронні правовідносини відображають вимоги захисту природного середовища від шкідливого впливу на нього відносин, що виникають під час господарського та іншого використання ПР.

Антропоохоронні правовідносини виникають під час захисту життя і здоров'я людини від небезпечного антропогенного і негативного впливу стихійних сил природи і природних явищ.

Методи екологічного права – це передбачені еколого-правовими нормами засоби та прийоми, спрямовані на ефективне регулювання екологічних правових відносин, забезпечення реалізації прав та додержання вимог суб'єктами цих відносин під час використання ПР, захисту НПС та забезпечення екологічної безпеки громадян. Виділяють авторитарні та заохочувальні засоби та прийоми.

Метою екологічного права є:

1. Регулювання та забезпечення ефективного використання ПР.
2. Забезпечення якості НПС.
3. Гарантування екологічної безпеки, реалізації та захисту екологічних прав громадян.

Структура екологічного права (рис. 4.1):

1. Природоресурсне право – комплексна галузь екологічного права, до складу якого входять земельне, гірниче, лісове, водне, фауністичне, флористичне, атмосферне право.



Рис. 4.1. Екологічне законодавство України

2. Природоохоронне право (право ОПНС) – комплексна галузь екологічного права: природно-заповідне, курортне, рекреаційне, ландшафтне право, правова охорона НПС, ПР.

3. Антропоохоронне право – правове забезпечення екологічної безпеки: правовий захист життя і здоров'я громадян.

Принципи екологічного права є вихідними принципами і загально-обов'язковими правилами, що закріплені в регуляторних і захисних еколого-правових нормах, спрямованих на досягнення мети екологічної політики України та забезпечення завдань екологічного права.

Об'єкти екологічного права – сукупність природних, природно-соціальних умов і процесів, природних ресурсів, ландшафтів, природних і природно-антропогенних комплексів, екосистем, а також життя і здоров'я громадян, які підлягають захисту за допомогою норм екологічного законодавства.

Елементами еколого-правової норми є гіпотеза, диспозиція та санкції.

Гіпотеза еколого-правової норми – це умова, при якій можна застосувати правило, закріплене в еколого-правовій нормі (наприклад, визнання організації-розробника користувачем надрами).

Диспозиція еколого-правової норми – це правило поведінки суб'єктів правовідносин, закріплених у нормі (усі користувачі повинні ефективно і раціонально використовувати природні об'єкти і захищати НПС).

Санкції – це заходи відповідальності, які можуть виникнути внаслідок недотримання норми. Законодавство передбачає дисциплінарне, адміністративне, кримінальне покарання та майнову відповідальність, несприятливі наслідки для порушника (наприклад, заборона водокористування за витрачання води понад установлений ліміт).

За роллю та метою норм урегулюванні суспільних відносин виокремлюють такі їх види: *регулятивні* (встановлюють правила та обов'язки), *правоохоронні* (передбачають заходи примусовості за порушення), *зобов'язувальні* (наказують здійснювати позитивні дії), *заборонні* (наприклад, нерозголошення таємниці розслідування), *дефінітивні* (закріплюють юридичні поняття), *виняткові* (встановлюють винятки із загальних правил).

Еколого-правові норми реалізуються шляхом упровадження їх у нормативні акти, які є джерелами екологічного права. Джерелами екологічного права є такі акти, які регулюють екологічні (природоресурсні, природоохоронні та антропоохоронні) суспільні відносини. Система джерел екологічного права складається з відповідних джерел природоресурсного (земельного, гірничого, лісового, водного та ін.) і природоохоронного законодавства України. Вона також містить нормативні акти, що регулюють екологічну безпеку людини, включаючи акти санітарно-епідеміологічної та радіаційної безпеки.

Крім цього, джерела екологічного права можна згрупувати відповідно до юридичної сили.

За юридичною силою нормативно-правові акти поділяють на закони та підзаконні акти.

Закони – нормативно-правові акти, прийняті вищими органами державної влади (ВР України): Конституція України, закони «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), «Про правовий режим території, яка зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» (1991 р.), "Про захист повітря" (1992 р.), «Про охорону здоров'я» (1992 р.), "Про природно-заповідний фонд" (1992 р.), "Про тваринний світ" (1993 р.), "Про екологічну експертизу" (1995 р.), "Про відходи" (1998 р.), "Про рослинний світ" (1999 р.), а також Земельний кодекс України (1992 р.), Лісовий кодекс України (1994 р.), Кодекс України "Про надра" (1994 р.), Водний кодекс України (1995 р.), а також постанови Кабінету Міністрів України .

Підзаконні акти – документи нормативного характеру, прийняті урядом, міністерствами і відомствами, місцевими радами, органами виконавчої влади тощо: постанови ВРУ, накази та розпорядження Президента, положення, прийняті урядом, галузеві нормативно-правові акти (інструкції, такси, методики, правила), локальні нормативні акти (рішення місцевих референдумів, акти органів місцевого самоврядування, акти органів місцевої виконавчої влади, акти місцевих органів управління в галузі екології, акти інших суб'єктів, уповноважених чинним законодавством).

Основними джерелами екологічного права в нашій державі є Конституція України та Закон «Про охорону навколишнього природного середовища». Згідно з Конституцією землі її надра, атмосферне повітря та інші природні ресурси, що знаходяться на території України, природні ресурси її континентального шельфу та морської економічної зони належать українському народу, якій здійснює своє право через органи державної влади та місцевого самоврядування. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року" визначає основну мету, принципи, стратегічні цілі і завдання національної екологічної політики України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Земельним кодексом України регулюються земельні відносини, що виникають під час використання надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря. Указаним законом забезпечено також основні принципи земельного законодавства, повноваження центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів у галузі земельних відносин.

Водний кодекс України в комплексі із заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу сприяє формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод та їх охороні від забруднення, засмічення та вичерпання.

Лісовим кодексом України регулюються лісові відносини, що виникають при використанні землі, надр, вод, а також відносини щодо охорони, використання й відтворення рослинного та тваринного світу.

Кодексом України про надра регулюються гірничі відносини з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування під час користування надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорони прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Закон України “Про охорону атмосферного повітря” спрямований на збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище.

Законом України “Про відходи” визначено правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням утворенню відходів або зменшенням їх обсягів, з їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням і захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території України.

Законом України “Про природно-заповідний фонд України” визначено правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів.

Законом України “Про екологічну мережу України” регулюються суспільні відносини у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого використання екомережі як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України, охорона навколишнього природного середовища, задоволення сучасних та перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства.

Законом України “Про Червону книгу України” забезпечується комплекс організаційних, правових, економічних, наукових, інших заходів, спрямованих на забезпечення збереження, охорони та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу.

Закон України “Про рослинний світ” регулює суспільні відносини у сфері охорони, використання та відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань і місцезростань.

Законом України “Про тваринний світ” забезпечуються інтереси нинішнього і майбутніх поколінь в Україні за участю підприємств, установ, організацій і громадян у здійсненні заходів щодо охорони, науково обґрунтованого, невиснажливого використання і відтворення тваринного світу.

Законом України “Про мисливське господарство та полювання” визначено правові, економічні та організаційні засади діяльності юридичних і фізичних осіб у галузі мисливського господарства та полювання, забезпечено рівні права всім користувачам мисливських угідь у взаємовідносинах з органами державної влади щодо ведення мисливського господарства, організації охорони, регулювання чисельності, використання та відтворення тваринного світу.

Законом України “Про охорону земель” визначено правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля.

Крім законодавчих актів, природоохоронна діяльність регулюється постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, підзаконними актами міністерств і відомств України.

Постанови Кабінету Міністрів України розкривають механізм дії того чи іншого закону, деталізують і регламентують певні процедури і положення природоохоронного закону.

4.2. Права та обов'язки екологічних користувачів

Конституція та Закон України «Про охорону навколишнього середовища» визначають основні екологічні права та обов'язки громадян». У статті 50 Конституції зазначено, що кожен громадянин має право на безпечне для життя і здоров'я середовище та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право на вільний доступ до інформації про стан навколишнього середовища. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Кожен громадянин має право брати участь в обговоренні, розробленні та реалізації проектів і заходів з охорони навколишнього середовища та управління ПР. Громадяни мають право приєднатися до громадських екологічних груп і брати участь у громадській екологічній експертизі, отримувати екологічну освіту, подавати позов про шкоду своєму здоров'ю та майну, завдану внаслідок негативного впливу навколишнього природного середовища.

Діяльність, яка заважає здійсненню екологічних прав громадян, повинна бути припинена, а порушені права захищені в суді відповідно до законодавства України. Закон також визначає обов'язки громадян стосовно НПС. Громадяни України зобов'язані захищати природу, раціонально використовувати її багатство, дотримуватися екологічної безпеки та екологічного регулювання, не порушувати екологічні права інших суб'єктів, платити за особливе використання природних ресурсів і компенсувати збитки, завдані природному середовищу.

Багато важливих завдань є в компетенції Верховної Ради України: визначення основних напрямів державної політики, затвердження державних екологічних програм, прийняття рішення про обмеження, зупинення або припинення діяльності підприємств, що порушують екологічне законодавство, визначення повноваження рад народних депутатів та уряду у сфері охорони НПС, встановлення правового режиму зон екологічної надзвичайної ситуації, статусу постраждалих громадян і оголошення таких зон в Україні.

Кабінет Міністрів України відповідно до закону впроваджує екологічну політику, визначену Верховною Радою України, забезпечує розроблення найважливіших екологічних програм, координує діяльність міністерств та інших провідних організацій і установ з екологічних питань, встановлює порядок формування й використання державного позабюджетного фонду захисту НПС, порядок розроблення та затвердження екологічних норм, лімітів використання ПР, викидів і скидів забруднювальних речовин, розміщення відходів, порядок визначення і розмір зборів за користування ПР, забруднення НПС, утилізацію відходів, приймає рішення про створення об'єктів і територій природно-заповідного фонду державного значення, організовує екологічну освіту громадян, приймає рішення про припинення або зупинення діяльності підприємств, організацій, установ у разі порушення ними законодавства, координує зовнішні відносини України в сфері охорони НПС.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «екологічне право».
2. Назвіть предмет і мету екологічного права.
3. Що є гіпотезою?
4. Дайте визначення поняття «санкції».
5. Назвіть декілька законів, що стосуються охорони навколишнього природного середовища.
6. Які має права й обов'язки громадянин України як екологічний користувач?

5. АНАЛІЗ ДОСВІДУ СВІТОВИХ КРАЇН

У прийнятому Законі України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року» зазначається, що метою екологічної політики є досягнення задовільного стану навколишнього середовища шляхом упровадження екосистемного підходу вусі напрями соціально-економічного розвитку України для забезпечення конституційного права кожного громадянина України на безпечне навколишнє середовище, впровадження збалансованого природокористування, збереження і відтворення природних екосистем [14]. Формування державної екологічної політики – важливий напрям діяльності держави, тому слід ураховувати не тільки специфіку державного регулювання екологічної сфери на національному рівні, але й досвід провідних світових держав.

Критеріями аналізу світового досвіду реалізації екологічної політики можуть бути:

- 1) повнота і досконалість екологічного законодавства;
- 2) організаційно-інституціональна структура державного управління в екологічній сфері;
- 3) ступінь децентралізації державного управління в екологічній сфері;
- 4) інструменти реалізації екологічної політики;
- 5) участь громадськості й неурядових організацій у вирішенні екологічних проблем.

Так, до основних напрямів нормативно-правового регулювання ЄС в екологічній сфері належать: екологічна стандартизація; оцінювання впливу забруднювальних речовин на навколишнє природне середовище; збирання й оброблення екологічної інформації; моніторинг навколишнього природного середовища; екологічна сертифікація; екологічний менеджмент і екологічний аудит; розвиток механізму фінансування; захист екологічних прав. Разом із законодавчим забезпеченням ЄС впровадив такі інструменти охорони довкілля [15]:

- 1) LIFE – фінансовий інструмент екологічного захисту, спрямований на сприяння розвитку, впровадження й оновлення екологічної політики та законодавства ЄС;
- 2) угоди про охорону довкілля;
- 3) екологічні мита та податки;
- 4) програма підтримки неурядових організацій, що діють у галузі охорони довкілля;
- 5) Європейське агентство з питань довкілля (ЄАД) – забезпечення осіб, відповідальних за прийняття політичних рішень, а також громадськості надійною та достовірною інформацією про стан довкілля;
- 6) екомаркування продукції;
- 7) Система екологічного менеджменту та екологічного аудиту ЄС (EMAS);

8) оцінювання впливу забруднювальних речовин на навколишнє природне середовище;

9) Європейський реєстр викидів та перенесення забруднювальних речовин (PRTR).

Європейський досвід демонструє також широкий арсенал інструментів участі неурядових організацій (локального та регіонального рівнів, як окремих організацій, так і їх мереж) у регулюванні захисту довкілля в ЄС, що виконують функції освіти, консалтингу і громадського контролю. Загалом в економічно розвинутих країнах ЄС у галузі охорони навколишнього природного середовища і природокористування є економічний механізм, який поєднує дві великі групи регуляторів екологічної поведінки суб'єктів господарювання.

Перша група спрямована на примушення забруднювачів довкілля обмежувати свою еколого-деструктивну діяльність.

Друга група регуляторів, яка активізує природоохоронну діяльність товаровиробників, спрямована на спонукання природокористувачів до поліпшення стану навколишнього природного середовища [15].

Лідером серед країн ЄС щодо регулювання в екологічній сфері вважається Німеччина. До специфіки державного управління у сфері екологічної політики можна віднести таке. По-перше, нормативно-правова основа державного регулювання в Німеччині містить численні законодавчі акти й правові положення, а в Конституції Німеччини охорона природи оголошується основною турботою держави і всього суспільства, в інтересах добробуту громадян держава і соціум дбають про охорону природи (утримання в належному стані води і повітря, охорона флори і фауни, природних красот країни мають забезпечуватися компетентними органами і є, крім цього, обов'язком кожного громадянина) [10]. По-друге, регулювання екологічною сферою зосереджено на рівні федеральних земель і місцевих органів влади: на рівні земель регулювання екологічною безпекою організовано по-різному, що зумовлено різним розміром і структурою земель, але це не впливає на їх функції, а на рівні урядів найвищим органом в організаційній ієрархії всі землі мають у своєму розпорядженні власне екологічне міністерство [15]. На федеральному рівні управлінням у сфері охорони навколишнього середовища займається утворене в 1986 р. Міністерство з охорони навколишнього середовища, захисту природи та радіаційної безпеки, яке наділене в основному управлінськими функціями (планування і комунікація екологічної політики, підготовка законів і норм з управління).

Порівняно з Німеччиною, в інших країнах Європейського Союзу встановлено більш ліберальне правове регулювання в екологічній сфері. Так, екологічне законодавство Великої Британії складається з низки законів і підзаконних актів, що врегульовують певні види антропогенного впливу на навколишнє природне середовище.

У країні склалася система державних органів щодо регулювання екологічної безпеки на чолі з Міністерством навколишнього природного

середовища, що виконує здебільшого координувальну функцію. З 1970 р. розпочала свою роботу Комісія з управління екологічною безпекою, яка має статус незалежної неурядової організації [10]. У 1992 р. у Великій Британії було запроваджено національний стандарт BS-7750 (British standard environmental management system) – перший європейський стандарт з екологічного менеджменту, який став використовуватися й в інших країнах Європи (Швеція, Норвегія та ін.) як національний стандарт. Його було взято за основу для розроблення рекомендацій Європейського Співтовариства з екологічного менеджменту і екологічного аудиту. Ці правила, прийняті Радою ЄС у 1993 р. (EMAS), стали основою системи державного регулювання процесами охорони навколишнього середовища. Системи управління, створені відповідно до правил EMAS, містять конкретні вимоги до технологій, що використовуються. Найважливішою в цих правилах є вимога постійного вдосконалення заходів щодо охорони навколишнього середовища, широке інформування світової громадськості і всіх зацікавлених сторін про діяльність підприємства, вироблену ними продукцію, природоохоронні заходи, щорічні публікації про діяльність підприємства [15].

У Нідерландах було прийнято «Меморандум пріоритетів щодо навколишнього середовища» та «Плани національної політики у галузі навколишнього середовища». Країна взяла за основу можливість співіснування економічного зростання і поліпшення якості навколишнього природного середовища. Реалізація адміністративно-правового регулювання екологічної безпеки здійснюється на центральному й муніципальних рівнях. Загальною координацією екологічних питань займається Міністерство житла, просторового планування навколишнього природного середовища, що є відповідальним за розроблення планів національної політики у цій галузі, управління екологічною безпекою і щорічних Національних екологічних програм [16]. Загалом у Нідерландах прийнято всебічну та ефективну програму державної екологічної політики. Міністерство екології дійшло висновку, що для успішного виконання програми необхідно заручитися підтримкою приватного сектору, екологічних і громадських організацій.

У Норвегії особливу роль у реалізації екологічної політики відіграють муніципальні органи влади. Законодавство в галузі регулювання екологічної безпеки спрямоване на визначення джерел скидів, а їх обсяги регулюються дозволом на скидання. У Норвегії саме промисловість відповідає за дотримання нормативів щодо гарантування екологічної безпеки. Система державного контролю ґрунтується на інспектуванні й системному аудиті. Активно діє Норвезький урядовий екологічний фонд, що підтримує екологічно безпечні технології [15].

Польща дотримується основного пріоритету екологічної політики, загальноновизнаного для всіх країн ЄС, – недопущення забруднення природного середовища шляхом екологічної передбачливості та розважливості. Втілюється це використанням так званих «найкращих

доступних технологій» (Best Available Technology (BAT)), тобто застосуванням таких методів виробництва, які на сучасному рівні науково-технічних знань дають змогу гарантувати якомога вищу екологічну безпеку. До ринкових регуляторів природокористування, які використовуються в Польщі, належать: екологічний податок, спрямований на підвищення конкурентоспроможності екологічно безпечних підприємств; податкові пільги і субсидії, спрямовані на стимулювання більш активного застосування сучасних науково-технічних досягнень, які підвищують «екологізацію» виробництва; пільгові позики, мета яких – фінансова підтримка підприємств, що запроваджують ресурсозбережливі та природоохоронні технології; платежі за забруднення довкілля відповідно до принципу екологічної політики ЄС «забруднювач платить»; реформа ціноутворення, яка полягає в тому, що завдяки диференціації цін на екологічно забруднену та екологічно чисту продукцію можна досягти позитивних результатів у зменшенні забруднення довкілля [15]. Отже, у Польщі сформувалася ефективна система економічних інструментів екологічної політики, яка вже стала надійним фундаментом для захисту довкілля та раціонального природокористування.

Таким чином, основними особливостями державного управління в країнах Європейського Союзу є:

1) адаптація національних екологічних законодавств до спільних нормативно-правових актів і їх імплементація;

2) високий рівень децентралізації державного управління, де центральні органи виконують переважно управлінські й координаційні функції, а регіональні – власне виконавчі функції щодо реалізації екологічної політики;

3) провідна роль превентивних (запобіжних) дій, що передбачає спрямування діяльності на профілактику забруднення або унеможливлення іншого збитку навколишньому природному середовищу, що відповідає принципу «забруднювач платить» (істотно підсилений у 2004 р. Директивою 2004/35/ЄС про цивільну відповідальність за забруднення довкілля);

4) високий рівень участі інституцій громадянського суспільства у формуванні й реалізації екологічної політики.

Досить вдалим прикладом є регулювання охорони навколишнього природного середовища та природокористування у Сполучених Штатах Америки, де з кінця 60-х рр. ХХ ст. забруднення навколишнього природного середовища стало однією з основних проблем. У 70-ті рр. було запроваджено стандарти якості навколишнього природного середовища. Цільові заходи з охорони довкілля тут визначає федеральне Агентство з охорони природи, а кожен штат окремо пропонує конкретні заходи щодо їх реалізації, пов'язуючи їх з планами розвитку галузей. Ефективним засобом контролю за викидами є запровадження Агентством з охорони навколишнього середовища у США «дозволів» на допустиму кількість

забруднювальних речовин, яка є меншою, ніж у встановлений для них ліміт [16].

Таким чином, у США створився ринок прав на забруднення навколишнього природного середовища, унаслідок діяльності якого екологічну ситуацію в країні було значно поліпшено. У США приватно-промисловий капітал отримує різноманітну допомогу для охорони довкілля. Особливе місце в цій допомозі посідають державні субсидії. Поряд із прямим субсидюванням промисловості у США широко використовується непряме субсидювання: субсидії, що надаються муніципалітетом, використовуються на будівництво очисних споруд і перероблення промислових відходів. Отримання субсидій певною мірою заохочує подальше інвестування, веде до збільшення поточних витрат американських корпорацій на охорону довкілля [15]. Таке субсидювання здійснюється через формування певних екорухунків в інвестиційних банках, джерелами яких є плата за забруднення навколишнього середовища і за використання природних ресурсів, разові бюджетні внески і кошти від приватизації державного майна та ін.

Практику США часто називають примусовою моделлю на протигагу переговорній моделі. Примусова модель покладається на такі примусові механізми, як штрафи, покарання, накази щодо обмеження або припинення якоїсь діяльності. Упровадження плати за забруднення приводить до істотного зменшення природоохоронних витрат [16]. Важлива перевага платіжної системи полягає в тому, що забруднювач має широкий спектр вибору рішень – забруднювати і платити, зупинити своє виробництво, інвестувати в очисне обладнання, внести зміни у виробничу технологію, в номенклатуру виробництва, змінити місце виробництва. Отже, державна соціально орієнтована екологічна політика США ґрунтується на низці принципів, а саме:

1) рівновага витрат і прибутку в механізмі екологічного регулювання, тобто витрати на будь-які заходи не мають перевищувати одержувані переваги і блага;

2) активізація основних ринкових механізмів, тобто активізація здорової конкуренції екологічного бізнесу;

3) децентралізація державного регулювання, тобто перекладення основної екологічної відповідальності на уряди штатів, місцеві та муніципальні органи.

Цікавий досвід у сфері державного регулювання у сфері екології належить Японії. По-перше, організаційна структура охорони навколишнього середовища Японії має багато аналогій із природоохоронною структурою в більшості розвинених країн, основними

завданнями якої є: розроблення і реалізація цільових комплексних програм регулювання природокористування; попередження небажаних екологічних наслідків господарської діяльності; сприяння у підготовці фахівців; інформаційне забезпечення; міжнародне співробітництво в галузі охорони середовища. По-друге, серед адміністративних інструментів управління є введення стандартів якості продукції і навколишнього середовища, екологічна експертиза, угоди між місцевими органами влади й підприємствами про контроль за забрудненням, система арбітражу екологічних конфліктів. По-третє, в Японії діє поширена практика застосування економічних інструментів державного управління у сфері реалізації екологічної політики.

Наприклад, фінансові та інші витрати за забруднення покладено повністю на фірми-забруднювачі [16]; є практика «добровільних угод» між екологічними інспекторами та природокористувачами, які впливають на стан довкілля, що передбачає проведення перемовин між природокористувачами і тими, хто регулює їх вплив на довкілля, перед наданням дозволу на природокористування [15]. Таким чином, на противагу багатьом країнам Японія не вважає неминучою суперечність між екологічним регулюванням та економічним зростанням і використовує еколого-технологічний підхід до забезпечення екологічно безпечного розвитку, так званий «порятунок за допомогою науки», що активно фінансується державою.

Отже, розгляд світового досвіду формування і реалізації екологічної політики дає змогу зрозуміти й опрацювати перспективні напрями подальших досліджень і визначення умов впровадження ефективних нормативно-правових, економічних та управлінських механізмів реалізації екологічної політики провідних країн світу в систем управління екологічним інспектуванням в Україні.

Запитання для самоконтролю

1. Що є критеріями аналізу світового досвіду реалізації екологічної політики?
2. Назвіть групи регуляторів екологічної поведінки суб'єктів господарювання.
3. Де було запроваджено перший європейський стандарт з екологічного менеджменту?
4. Що є основними особливостями державного управління в країнах Європейського Союзу?
5. Чим відрізняється примусова модель від переговорної?

ЗРАЗОК БЛАНКА АКТА ЗА РЕЗУЛЬТАТМИ ПРОВЕДЕННЯ ПЛАНОВОГО ЗАХОДУ

(найменування, місцезнаходження, телефони територіального органу, що здійснює перевірку)

АКТ,
складений за результатом проведення планового (позапланового)
заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання
суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері охорони
навколишнього природного середовища, раціонального
використання, відтворення і охорони природних ресурсів

№ □□□□□□□□□□

(найменування юридичної особи (відокремленого підрозділу) або прізвище,

ім'я та по батькові фізичної особи – підприємця)

Код згідно з ЄДРПОУ, або реєстраційний номер облікової картки
платника податків □□□□□□□□□□, або серія (за наявності) та номер
паспорта*

(місцезнаходження/місце проживання суб'єкта господарювання, номер телефону,

телефаксу та адреса електронної пошти)

I. Загальна інформація про проведення заходу державного нагляду(контролю)

Розпорядчий документ, на виконання якого проводиться захід державного нагляду (контролю), від □□.□□.□□□□ № □□□□ Посвідчення (направлення) від □□.□□.□□□□ № □□□□	Тип заходу державного нагляду (контролю): <input type="checkbox"/> плановий <input type="checkbox"/> позаплановий
---	---

*Для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний орган доходів і зборів та мають відмітку в паспорті.

II. Строк проведення заходу державного нагляду (контролю)

Початок перевірки					Завершення перевірки				
□□	□□	□□□□	□□	□□	□□	□□	□□□□	□□	□□
число	місяць	рік	години	хвилини	число	місяць	рік	години	хвилини

III. Особи, які беруть участь у проведенні заходу державного нагляду (контролю)

Посадові особи органу державного нагляду (контролю):

(посади, прізвища, імена та по батькові)

Керівник суб'єкта господарювання або уповноважена ним особа

(посада, прізвище, ім'я та по батькові)

Інші особи:

(посади, прізвища, імена та по батькові)

IV. Дані про останній проведений захід державного нагляду (контролю)

Плановий	Позаплановий
<input type="checkbox"/> не проводився	<input type="checkbox"/> не проводився
<input type="checkbox"/> проводився з □□.□□.□□□□ по □□.□□.□□□□	<input type="checkbox"/> проводився з □□.□□.□□□□ по □□.□□.□□□□
Акт перевірки № □□□□□□□□□□	Акт перевірки № □□□□□□□□□□
Припис щодо усунення порушень: <input type="checkbox"/> не видавався; <input type="checkbox"/> видавався Вимоги припису: <input type="checkbox"/> виконано; <input type="checkbox"/> не виконано	Припис щодо усунення порушень: <input type="checkbox"/> не видавався; <input type="checkbox"/> видавався Вимоги припису: <input type="checkbox"/> виконано; <input type="checkbox"/> не виконано

V. ВИЧЕРПНИЙ ПЕРЕЛІК

запитань стосовно проведення заходу державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів

№ п/п	Запитання щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства	Ступінь ризику суб'єкта господарювання	Відповіді на запитання				Нормативне обґрунтування
			Так	Ні	НО	НР	
1	2	3	4	5	6	7	8
Загальні запитання**							
1	Вимоги органу державного нагляду (контролю) щодо усунення виявлених порушень вимог законодавства у визначені строки виконано	Високий Середній Незначний					Абзац третій частини першої статті 11 ЗУ № 877
2	Замовником екологічної експертизи вимоги висновків екологічної експертизи виконуються	Високий Середній Незначний					Пункт 5 частини першої статті 32 ЗУ № 45/95
3	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про охорону атмосферного повітря, визначений згідно з додатком 1 до цього Акта						
4	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про охорону і раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів, визначений згідно з додатком 2 до цього Акта						
5	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про використання та охорону земель, визначений згідно з додатком 3 до цього Акта						
6	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про поводження з відходами, визначений згідно з додатком 4 до цього Акта						
7	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про природно-заповідний фонд, визначений згідно з додатком 5 до цього Акта						
8	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про охорону, захист, використання та відтворення лісів, визначений згідно з додатком 6 до цього Акта						

№ п/п	Запитання щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства	Ступінь ризику суб'єкта господарювання	Відповіді на запитання				Нормативне обґрунтування
			Так	Ні	НО	НР	
1	2	3	4	5	6	7	8
Загальні запитання**							
9	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про охорону, використання і відтворення риби та інших водних живих ресурсів, визначений згідно з додатком 7 до цього Акта						
10	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про охорону, утримання зоологічних колекцій, у тому числі диких тварин у неволі, визначений згідно з додатком 8 до цього Акта						
11	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства під час ведення мисливського господарства та здійснення полювання, визначений згідно з додатком 9 до цього Акта						
12	Перелік запитань щодо проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про використання і охорону надр, визначений згідно з додатком 10 до цього Акта						

** За загальними запитаннями перевіряються суб'єкти господарювання з високим, середнім і низьким ступенями ризику. Плановий (позаплановий) захід державного нагляду (контролю) проводиться згідно з цим Актом та переліком питань щодо додержання вимог законодавства суб'єктам господарювання, що перевіряється.

Пояснення до позначень, використаних у переліку запитань для перевірки:

“Так” – позитивна відповідь на поставлене запитання;

“Ні” – негативна відповідь на поставлене запитання;

“НО” – дотримання вимог законодавства не є обов'язковим для суб'єкта господарювання;

“НР” – не розглядалося.

VI. ОПИС виявлених порушень

№ п/п	Найменування нормативно-правового акта або нормативного документа, вимоги якого порушено, із зазначенням статті (частини, пункту, абзацу тощо)	Детальний опис виявленого порушення

**VII. ПЕРЕЛІК
запитань щодо здійснення контролю за діями (бездіяльністю)
посадових осіб органу державного нагляду (контролю)*****

№ п/п	Запитання щодо здійснення контролю	Відповіді на запитання			Закон України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”
		Так	Ні	Дотримання вимог законодавства не є обов’язковим для посадових осіб	
1	Про проведення планового заходу державного нагляду (контролю) суб’єкта господарювання письмово повідомлено не пізніше як за 10 днів до дня здійснення цього заходу				Частина четверта статті 5
2	Посвідчення (направлення) на проведення заходу державного нагляду (контролю) та службове посвідчення, що засвідчує посадову особу органу державного нагляду (контролю), пред’явлено				Абзац перший частини п’ятої статті 7, абзац четвертий статті 10
3	Копію посвідчення (направлення) на проведення планового або позапланового заходу надано				Абзац перший частини п’ятої статті 7, абзаци четвертий, сьомий статті 10
4	Перед початком здійснення державного нагляду (контролю) посадовою особою органу державного нагляду (контролю) внесено запис до журналу реєстрації заходів державного нагляду (контролю) (за наявності такого журналу у суб’єкта господарювання)				Частина дванадцята статті 4
5	Під час проведення позапланового заходу з’ясувалися лише ті питання, необхідність перевірки яких стала підставою для здійснення цього заходу, з обов’язковим зазначенням цих питань у посвідченні (направленні) на проведення заходу державного нагляду (контролю)				Абзац десятий частини першої статті 6

*** Ця частина Акта заповнюється виключно керівником суб'єкта господарювання – юридичної особи або її відокремленого підрозділу (уповноваженою ним особою).

VIII. Пояснення, зауваження або заперечення щодо проведеного заходу державного нагляду (контролю) та цього Акта

№ п/п	Пояснення, зауваження або заперечення

Посадові особи органу державного нагляду (контролю):

_____ (посада) _____ (підпис) (ініціали та прізвище)
_____ (посада) _____ (підпис) _____ (ініціали та прізвище)

Керівник суб'єкта господарювання або уповноважена ним особа

_____ (посада) _____ (підпис) (ініціали та прізвище)

Інші особи, які брали участь у проведенні заходу державного нагляду (контролю):

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (ініціали та прізвище)
_____ (посада) _____ (підпис) _____ (ініціали та прізвище)

Примірник цього Акта на □□ сторінках отримано □□.□□.□□□□:

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (ініціали та прізвище)

Відмітка про відмову від підписання керівником суб'єкта господарювання або уповноваженою ним особою, іншими особами цього Акта

Цей Акт перевірки надіслано листом від _____ № _____

РИЗИКИ

настання негативних наслідків від провадження господарської діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів

Цілі державного нагляду (контролю)	Ризик настання негативних наслідків від провадження господарської діяльності		Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)
	Подія, що містить ризик настання негативних наслідків	Негативний наслідок	
Навколишнє природне середовище (04)	Настання екологічно небезпечного впливу на земельні ділянки, наслідки якого не ліквідуються	Погіршення (знищення) корисних властивостей земель, негативний вплив на навколишнє природне середовище	Провадження господарської діяльності з додержанням екологічних вимог*. Категорія видів планової діяльності та об'єктів, що можуть мати значний вплив на довкілля*
	Забруднення та засмічення земель	Погіршення якісного стану земель	Види порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду*
	Господарське використання деградованих і малопродуктивних земель, які є екологічно небезпечними та економічно неефективними, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію та які є небезпечним для здоров'я та перебування людей	Погіршення (знищення) корисних властивостей земель, негативний вплив на навколишнє природне середовище	Погіршення (знищення) корисних властивостей земель, негативний вплив на навколишнє природне середовище
	Використання земельної ділянки за відсутності державної реєстрації прав на неї	Погіршення (знищення) корисних властивостей земель, негативний вплив на навколишнє природне середовище	

	Недотримання режиму використання території, що підлягають особливій охороні	Погіршення (знищення) корисних властивостей земель, негативний вплив на навколишнє природне середовище	
	Недотримання режиму використання прибережних захисних смуг уздовж морів, пляжних зон	Знищення прибережних захисних смуг уздовж морів, пляжних зон прибережних захисних смуг	
	Недотримання режиму використання водоохоронних зон	Забруднення, засмічення, вичерпання, знищення об'єктів рослинного і тваринного світу, а також зменшення коливань стоку уздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм	
Користування ділянкою надр за відсутності спеціального дозволу на користування надрами		Пошкодження родовищ корисних копалин, які виключають повністю або суттєво обмежують можливість їх подальшої експлуатації Знищення або пошкодження геологічних об'єктів, що становлять особливу наукову і культурну цінність, спостережних режимних свердловин, а також маркшейдерських і геодезичних знаків	

	Нездійснення утилізації, знешкодження або безпечного захоронення відходів перероблення (шламу, пилу, стічних вод тощо)	Забруднення навколишнього природного середовища	
	Нездійснення тимчасового збереження та визначення порядку обліку відходів виробництва, що містять корисні компоненти	Знищення або пошкодження геологічних об'єктів. Знищення об'єктів рослинного і тваринного світу	
	Забруднення земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами під час користування надрами	Накопичення хімічних і радіоактивних речовин у водоймах і ґрунтах отруєння об'єктів рослинного і тваринного світу	
	Пошкодження водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушення правил експлуатації та встановлених режимів їх роботи	Погіршення якісного стану водних ресурсів Шкода, заподіяна водним біоресурсам Руйнування екосистеми водного об'єкта	
	Невпровадження водозберігаючих технологій, зокрема оборотних систем водопостачання, а також нездійснення водоохоронних заходів, спрямованих на забезпечення охорони, раціонального використання та відтворення водних ресурсів	Нераціональне використання та виснаження водних ресурсів Шкода, заподіяна водним біоресурсам	
	Порушення умов дозволу на спеціальне використання, а саме недотримання лімітів забору та використання води	Перевищення лімітів забору та використання води Неекономічне використання водних ресурсів	
	Порушення умов скидання зворотних вод у водні об'єкти	Забруднення та засмічення водних ресурсів Порушення водоохоронного	

		режиму Порушення біологічної рівноваги водойм Зниження здатності водних об'єктів до природного очищення	
		Погіршення якісних та кількісних показників стічних вод Порушення режиму роботи каналізаційних мереж та очисних споруд Погіршення стану водних об'єктів унаслідок забруднення, засмічення, інших дій, які можуть погіршити умови водопостачання, спричинити зменшення рибних запасів	
	Порушення правил приймання стічних вод до систем централізованого водовідведення	Виснажливе використання об'єктів тваринного світу, рибогосподарських водних об'єктів	
	Недотримання правил використання об'єктів тваринного світу, порушення умов спеціального використання водних біоресурсів	Знищення водних біоресурсів	
	Порушення умов проведення дослідного та меліоративного лову	Знищення об'єктів тваринного світу	
	Незаконне добування об'єктів тваринного світу	Розповсюдження небезпечних захворювань об'єктів тваринного світу та водних біоресурсів. Знищення об'єктів аборигенної фауни	
	Порушення умов проведення робіт, пов'язаних з відтворенням об'єктів тваринного світу та водних біоресурсів		

	Нездійснення заходів з рибозахисту на водозаборах гідроспоруд	Знищення водних біоресурсів	
	Вилучення з природного середовища занесених до Червоної книги України об'єктів тваринного світу	Знищення об'єктів тваринного світу та водних біоресурсів, занесених до Червоної книги України	
	Недотримання умов утримання диких тварин, занесених до Червоної книги України, в неволі чи напіввільних умовах або використання диких тварин у видовищних заходах	Незаконне використання об'єктів тваринного світу	
	Накопичення відходів	Забруднення земельних і водних ресурсів Забруднення атмосферного повітря Транскордонне забруднення водотоків	
	Порушення умов транспортування відходів, передачі відходів	Забруднення земельних і водних ресурсів Забруднення атмосферного повітря	
	Порушення правил зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації, захоронення пестицидів і агрохімікатів	Забруднення земельних і водних ресурсів Забруднення атмосферного повітря	
	Порушення вимог щодо поводження з відходами	Забруднення земельних і водних ресурсів Забруднення атмосферного повітря	
	Здійснення викидів забруднювальних речовин понад встановлені норми або без відповідного дозволу	Забруднення атмосферного повітря	
	Експлуатація пілогазоочисного обладнання з порушенням вимог природоохоронного законодавства	Забруднення атмосферного повітря	

	Самовільне використання природних ресурсів на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду та/або неналежне здійснення охорони об'єктів природно-заповідного фонду	Знищення природних ресурсів природно-заповідного фонду та/або занесених до Червоної книги України об'єктів рослинного світу	
	Порушення правил використання лісових ресурсів	Виснажливе використання лісових ресурсів, деградація лісових насаджень	
	Знесення та недостатнє відтворення зелених насаджень	Зниження норми зелених насаджень на одного жителя населеного пункту до недопустимих показників	
	Порушення вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів	Забруднення навколишнього природного середовища	<p>Кількість порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами заходів державного нагляду, проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду*</p> <p>Кількість позапланових заходів державного нагляду, проведених щодо суб'єкта господарювання протягом останніх п'яти років, що відповідають статті 6 Закону України "Про основні засади державного нагляду у сфері господарської діяльності"**.</p>

* Якщо суб'єкт господарювання може бути віднесений одночасно до двох або більше показників, застосовується показник з найбільшою кількістю балів.

**ПЕРЕЛІК КРИТЕРІЇВ,
за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, їх показники та кількість балів за кожним показником**

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)	Показники критеріїв	Кількість балів
1. Провадження господарської діяльності з додержанням екологічних вимог*	1) користування земельною ділянкою:	
	- природно-заповідного фонду	30
	- оздоровчого призначення	29
	- рекреаційного призначення	26
	- лісгосподарського призначення	25
	- водного фонду	23
	- іншого призначення	15
	2) користування надрами:	
	- загальнодержавного значення	33
	- місцевого значення	25
	3) експлуатація водосховища об'ємом:	
	- 5 млн куб. метрів або більше	35
	- від 1 до 5 млн куб. метрів	29
	4) експлуатація оборотної системи, проектною потужністю:	
	- 1 тис. куб. метрів на добу або більше	25
	- від 500 до 1 тис. куб. метрів на добу	20
	- до 500 куб. метрів на добу включно	10
	5) здійснення скидів зворотних вод (стічних, шахтних, кар'єрних, дренажних) у водні об'єкти	39
	6) здійснення скидів стічних вод, утворених у процесі виробничої діяльності, у мережі централізованого водовідведення	21
	7) забір і використання води об'ємом:	
	- 25 тис. куб. метрів на рік або більше	39
- від 5 до 25 тис. куб. метрів на рік	21	
- менше 5 тис. куб. метрів на рік	10	
8) провадження діяльності, пов'язаної з об'єктами тваринного світу, занесеними до Червоної книги України	39	
9) провадження діяльності, пов'язаної з утворенням хвостосховищ, шламонакопичувачів токсичних відходів:		
I класу	39	

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)	Показники критеріїв	Кількість балів
	II класу	32
	10) провадження діяльності, пов'язаної з утворенням місць видалення відходів:	
	III класу небезпеки:	
	- 500 тонн на рік або більше	30
	- від 50 до 500 тонн на рік	21
	- до 50 тонн на рік	19
	IV класу небезпеки:	
	- 5 тис. тонн на рік або більше	21
	- від 1 до 5 тис. тонн на рік	19
	- до 1 тис. тонн на рік	10
	11) перевезення небезпечних речовин	32
	12) провадження діяльності, пов'язаної з пестицидами та агрохімікатами:	
	- виробництво пестицидів або агрохімікатів	29
	- торгівля, зберігання або транспортування пестицидів або агрохімікатів	25
	- застосування пестицидів або агрохімікатів	30
	утилізація, знищення або знешкодження пестицидів або агрохімікатів	39
	13) утворення, збирання, сортування, перевезення, зберігання, оброблення (перероблення), утилізація, видалення, знешкодження та захоронення відходів, включених до розділу А Жовтого переліку відходів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2000 р. № 1120 "Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів" (офіційний вісник України. - 2000.- № 29.- Ст. 1217):	
	I класу небезпеки:	
	- 10 тонн на рік або більше	39
	- від 1 до 10 тонн на рік	35
	- до 1 тонни на рік включно	25
	II класу небезпеки:	
	- 100 тонн на рік або більше	34
	- від 10 до 100 тонн на рік	24
	- до 10 тонн на рік включно	19

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)	Показники критеріїв	Кількість балів
	III класу небезпеки:	
	- 500 тонн на рік або більше	21
	- до 500 тонн на рік	17
	14) провадження діяльності, що призводить до викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря:	
	- 5 тис. тонн на рік або більше	39
	- від 1 до 5 тис. тонн на рік	35
	- до 1 тис. тонн на рік включно	30
	15) експлуатація спалювальних установок потужністю більше 50 МВт	33
	16) експлуатація пилогазоочисних установок з коефіцієнтом корисної дії не менше 85 відсотків	35
	17) наявність на території суб'єкта господарювання видів об'єктів рослинного світу, занесених до Червоної книги України	39
	18) заготівля деревини:	
	а) постійними лісокористувачами:	
	- 20 тис. куб. метрів на рік або більше	38
	- до 20 тис. куб. метрів на рік	21
	б) іншими лісокористувачами:	
	- 5 тис. куб. метрів на рік або більше	25
	- до 5 тис. куб. метрів на рік	18
	19) переведення лісових культур першого класу якості у покриту лісом площу в обсязі 40 відсотків або менше загальної площі переведення лісових культур або переведення лісових культур нижче другого класу якості у покриту лісом площу	19
	20) заготівля деревини під час здійснення заходів з поліпшення санітарного стану лісів та санітарних вимог в обсязі більше 40 відсотків загального обсягу заготівлі, проведеної суб'єктом господарювання (крім рубок, не пов'язаних з веденням лісового господарства) або заготівля ділової деревини під час здійснення заходів з поліпшення стану лісів та санітарних вимог в обсязі більше 10 відсотків на окремій ділянці	15

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)	Показники критеріїв	Кількість балів
	21) утримання зелених насаджень у містах з населенням:	
	- від 5 до 150 тис. осіб	19
	- більше 150 тис. осіб	31
	22) провадження іншої діяльності	10
2. Категорія видів планової діяльності та об'єктів, що можуть мати значний вплив на довкілля*	1) перша категорія видів планової діяльності та об'єктів, що можуть мати значний вплив на довкілля і підлягають оцінюванню впливу їх на довкілля	27
	2) друга категорія видів планової діяльності та об'єктів, що можуть мати значний вплив на довкілля і підлягають оцінюванню впливу їх на довкілля	21
3. Види порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду*	1) використання водних ресурсів понад виділені квоти	15
	2) порушення права державної власності на надра	15
	3) використання дослідного та меліоративного лову для незаконного вилучення водних біоресурсів	14
	4) порушення правил використання об'єктів тваринного світу	14
	5) експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням	13
	6) порушення вимог щодо охорони об'єктів тваринного або рослинного світу, занесених до Червоної книги України	18
	7) виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу	7
	8) порушення вимог пожежної безпеки в лісах	18
	9) порушення права державної власності на ліси	38
	10) знищення або незаконне вилучення з природного середовища об'єктів рослинного світу, занесених до Червоної книги України	20
	11) порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду	20
	12) самовільне захоплення водних об'єктів або	39

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)	Показники критеріїв	Кількість балів
	самовільне водокористування, переуступка права водокористування, а також укладення інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на води	
	13) забруднення і засмічення вод, порушення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища	39
	14) порушення режиму провадження господарської діяльності у водоохоронних зонах та на землях водного фонду	35
	15) руйнування русел річок, струмків та водотоків або порушення природних умов поверхневого стоку під час будівництва та експлуатації автошляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій	39
	16) введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або шкідливій дії вод	39
	17) недотримання умов дозволу або порушення правил спеціального водокористування	39
	18) самовільне проведення гідротехнічних робіт, безгосподарне використання води (добутої або відведеної з водних об'єктів)	39
	19) забір води з порушенням планів водокористування, правил ведення первинного обліку кількості вод, що забираються з водних об'єктів і скидаються до них, та визначення якості вод, що скидаються	15
	20) пошкодження водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушення правил експлуатації та встановлених режимів їх роботи	35
	21) незаконне створення систем скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську каналізаційну мережу або зливну каналізацію та несанкціоноване скидання зворотних вод	21
	22) використання земель водного фонду не за призначенням	21

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)	Показники критеріїв	Кількість балів
	23) неповідомлення (приховування) відомостей про аварійні ситуації на водних об'єктах	15
	24) відмова від надання (приховування) проектної документації та висновків щодо якості проектів підприємств, споруд та інших об'єктів, що можуть впливати на стан вод, а також актів і висновків комісій, які приймали об'єкт в експлуатацію	15
	25) забруднення і засмічення територіальних і внутрішніх морських вод внаслідок скидання забруднювальних речовин із суден, здійснених без дозволу спеціально уповноважених державних органів або з порушенням установлених правил	39
	26) проведення навантажувальних та розвантажувальних робіт, що можуть призвести до забруднення територіальних і внутрішніх морських вод, без дозволу органів державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища, якщо одержання такого дозволу передбачено законодавством	39
	27) неповідомлення адміністрації найближчого порту про проведене внаслідок гострої потреби без належного на те дозволу скидання у море шкідливих речовин з судна або іншого плавучого засобу, повітряного судна, платформи чи іншої штучно спорудженої у морі конструкції, а у разі скидання з метою поховання — органу, який видає дозволи на таке скидання, після або під час здійснення такого скидання	39
	28) незаконне використання земель державного лісового фонду	20
	29) порушення правил використання земель	18
	30) інші порушення	9
	4. Кількість порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами	П'ять або більше
Три — чотири		4
Два		2
Одне		1
Відсутність порушень		0

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)	Показники критеріїв	Кількість балів
заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду*		
5. Кількість позапланових заходів державного нагляду (контролю), проведених щодо суб'єкта господарювання протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду, з підстав, передбачених абзацами третім, сьомим, дев'ятим частини першої статті 6 Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності	П'ять або більше	4
	Три — чотири	3
	Два	2
	Один Непроведення заходів	10
6. Кількість випадків недопущення суб'єктом господарювання посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до проведення заходів державного нагляду (контролю) (крім випадків, передбачених статтею 10 Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності") у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду*	Два або більше	15
	Один	10
	Відсутність випадків	0

* Якщо суб'єкт господарювання може бути віднесений одночасно до двох або більше показників, застосовується показник з найбільшою кількістю балів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Практическое пособие по совершенствованию государственного экологического контроля в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии. Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pzf.menr.gov.ua/>
2. Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції, затверджене Наказом Міністерства з питань внутрішньої безпеки від 07 квітня 2020 р. № 230 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0350-20#Text>
3. Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, затверджене Наказом Міністерства з питань внутрішньої безпеки від 27 лютого 2002 р. № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02#Text>.
4. КРИТЕРІЇ, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією, затверджені Постановою КМУ від 6 березня 2019 р. № 182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2019-%D0%BF#Text>.
5. Закон України “Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року” від 28.02.2019 № 2697-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.
6. Земельний кодекс України. Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
7. Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
9. Кодекс України про надра від 27.07.1994 №132/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>.
11. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
13. Про екологічну мережу України: Закон України від 24.06.2004 № 1864-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text>.
14. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 № 3055-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text>.
15. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 № 591-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ПРИРОДООХОРОННИЙ КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	4
1.1. Державна екологічна інспекція, її завдання та функції	4
1.2. Структура Державної екологічної інспекції, права і повноваження...5	
1.3. Завдання і функції Головного державного інспектора України з охорони навколишнього середовища	15
1.4. Завдання і функції Головного державного інспектора України з охорони навколишнього середовища	
1.5. Громадська екологічна інспекція	17
2. ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ІНСПЕКТУВАННЯ.....	19
2.1. Перелік об'єктів, що підлягають інспектуванню.....	19
2.2. Планування, підготовка та порядок проведення екологічного інспектування.....	20
2.3. Визначення порушення екологічного законодавства	22
2.4. Порядок оформлення результатів перевірок	23
3. ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	25
3.1. Відповідальність за порушення порядку проведення інспектування та прав суб'єктів	25
3.2. Порядок і форми притягнення до відповідальності порушників природоохоронного законодавства	26
4. ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИРОДООХОРОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ	27
4.1. Екологічне право в Україні	27
4.2. Права та обов'язки екологічних користувачів	32
5. АНАЛІЗ ДОСВІДУ СВІТОВИХ КРАЇН	34
Додаток 1. Зразок бланка акта за результатами проведення планового заходу.....	40
Додаток 2. Ризики настання негативних наслідків від провадження господарської діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.....	46
Додаток 3. Перелік критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, їх показники та кількість балів за кожним показником.....	52
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	59

Навчальне видання

**Клочко Тетяна Олександрівна
Кузнецова Наталія Володимирівна**

ЕКОЛОГІЧНЕ ІНСПЕКТУВАННЯ

Редактор А. М. Ємленінова

Зв. план, 2021

Підписано до друку 30.12.2021

Формат 60x84 1/16. Папір офс. Офс. друк

Ум. друк. арк. 3,4. Обл.-вид. арк. 3,81. Наклад 50 пр.

Замовлення 323. Ціна вільна

Видавець і виготовлювач
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
<http://www.khai.edu>
Видавничий центр «ХАІ»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК № 391 від 30.03.2001